

ТАЊА КОЈИЋ

**ПРЕДСТАВЕ О ЖЕНИ У РОМАНУ *КОРЕНИ*
ДОБРИЦЕ ЋОСИЋА: УМЈЕТНИЧКИ АСПЕКТ,
КАРАКТЕРИЗАЦИЈА И ОДНОС ПРЕМА
ТРАДИЦИОНАЛНИМ ПРЕДСТАВАМА
И ВЈЕРОВАЊИМА**

САЖЕТАК: У овом раду бавићемо се женским ликовима у роману *Корени* Добрице Ћосића и општим представама о жени које се у њиховој судбини обликују. Оваквим приступом указаћемо на могуће тумачење овог романа не само са становишта доминантне, у основи „мушке” приче, која се заснива на карактеризацији и судбини мушких ликова него и са становишта женске (не)равноправности у сеоској патријархалној средини. Бавићемо се начином на који Ћосић обликује женске ликове са становишта умјетничког поступка и карактеризације, приказаћемо снажну социјалну, психолошку и економску мотивацију ликова и, кроз Ћосићеву сагу о женама и мајкама, истражићемо колику моћ традиционалне представе и вјеровања имају у Ћосићевој Србији са краја 19. вијека. Предмет рада јесте освјетљавање трагичне судбине жене у српском селу Прерово кроз дужи временски период који обухвата устаничку Србију, слободну Србију и Србију у којој продира нови модерни дух, полако гасећи архетипске матрице митског мишљења. Предмет анализе су ликови Кате, Живане, Милунке, Симке, Анђе, Вукашинове вјеренице и бабице – али тежиште анализе биће стављено на ликове сеоских жена, чије животе обавијају наглашени патријархални односи и форме традиционалне културе.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Карактеризација лика, Добрица Ћосић, патријархална заједница, потчињеност жене, трагика, 19. вијек, материнство, плодност–неплодност.

Корени Добрице Ћосића представљају први у циклусу његових романа о породици Катић, који творе модерну епопеју српског народа. Овим романом Добрица Ћосић, унеколико, наставља традицију српског романа са темом из сеоског живота, али битне иновације које овај роман чине другачијим у односу на романе сличне тематике јесу његов стил, поетски језик, умјетнички поступак, карактеризација и обликовање ликова, односно њихова психолошка продубљеност. *Корени* евоцирају друштвене прилике тј. прошлост Србије са краја 19. вијека, у вријеме владавине Милана Обреновића, осликане у судбини породице Катић. Писац овим романом отпочиње сагу о Катићима, причу о појединачним људским драмама, њиховим аспирацијама, илузијама и надањима који се често сламају у судару са реалношћу. Сеоска тематика у ше-стој деценији прошлог вијека поред традиционалне, потенцијално анахроне димензије, садржи модерност која се огледа у вишеслојности значењске структуре романа. Ћосић се у *Коренима* користи низом модерних поступака, проблематизује питање умногостручене тачке гледишта, гдје сваком од главних ликова посвећује посебну пажњу како би освијетлио њихов лични, индивидуални свијет. Ћосић, притом, не запоставља споредне и епизодне ликове романа. Они налазе своје мјесто у роману и пишневој стратегији приповиједања. Динамичност приповиједних перспектива, огледа се у чињеници да се наративне перспективе ликова преклапају, те тако о једном лику не сазнајемо само из његовог самопосматрања, монолога, пишневе карактеризације, него је сваки од ликова романа сагледан оком другог лика и запажањима и свједочанствима других о њему. Наратор се у роману креће од једног ка другом лику, настојећи да њихов свијет представи у нијансираностима: „Позиција ауторског наратора, при том, није нарушена, она је сасвим очувана, али је постала веома еластична и динамична.”¹ Модерност романа огледа се у томе што се прича казује превасходно из субјективне перспективе, унутрашње перспективе ликова, док је пишнева перспектива заступљена у мањем дијелу романа. Слух за гласове мушких и женских ликова Ћосић преузима од Фјодора Михајловича Достојевског, чији се поетички концепт може препознати у његовом приповиједању. За разумијевање женских ликова у *Коренима* важно је узети у обзир и утицај Виљема Фокнера, који се огледа у умножавању тачака гледишта, али и „затамњивању приказаног света и по потрази за сеновитим, скривеним слојевима људске душе.”² Иако Ћосић није „радикалан” у свом романескном

¹ Иван Негришорац „Корени Добрице Ћосића и стратегије читања”, *Корени*, Београд: НИИ 2004, 295.

² Исто, 296.

опусу као поменути узор, њихов поетски свијет назире се у роману *Корени* и богати га.

Карактеризација Ћосићевих женских ликова одликује се снажним социјалним и психолошким обиљежјима. У роману нема обједињеног портретисања женских ликова, поједине њихове црте расуте су кроз роман и саопштене на нов начин. Њихови ликови су специфични, а њихово постојање условљено је просторно, друштвено и временски. Насупрот типичном лику жене сељанке, који смо до појаве *Корена* могли видјети у српској литератури, Ћосић је у свој роман унио жене хајдуке, жене друге социјалне, етничке и вјерске припадности. Преко ових женских ликова роман оцртава полагаани распад патријархалног друштва и читавог једног система вриједности. У овом раду упознаћемо жене из три временска периода развоја Србије, односно представнице три менталитета: устаничке Србије, слободне Србије и Србије у коју продира нови дух угрожавајући архетипске матрице митског мишљења.

Ката

Прву корјенску генерацију, која уједно представља интегрални српски мит, чини лик Василијеве супруге Кате. Устаничку Србију, која је у роману представљена у виду буна, зулума, људи набијених на коље, софри на којима су усјечене одрубљене људске главе, оличава Ката. Она је један од споредних ликова овог романа и заједно са Василијем и Луком Дошљаком представља претке Прероваца. Иако је у тој временској дионици романа Ката одавно покојница, Ћосић жели да укаже на постојаност жене чије су корјенитост и личност у релацији са судбинама њених потомака. Катина име лежи у корјену породичног презимена, њеном одлуком и одлуком њеног сина Аћима, који је желио да име безначајног оца што прије заметне. Катин лик обликује супружнички однос, типичан за вријеме у којем је живјела. Тај однос одликује ауторитарност у коме нема љубавне њежности, само испуњавања дужности и прихватања традиционалне улоге жене. У *Коренима* Добрица Ћосић жели да покаже функцију култа ножа. Писац то чини илустрацијом корјена тог култа, али и његовог дотрајавања у новим временима. Најсугестивнија обрада овог мотива присутна је у опису ритуала оштрења комитских јатагана у тренуцима када се Василије спремао за походе. У том ритуалу женама није био дозвољен прилаз чиме се још једном подвлачи јасна граница до које жена може доћи, а у исто вријеме се врши подјела послова на мушке и женске. Ипак, управо женска *мајчина* прича преноси овај мит Аћиму. Једног прољећа када се дирек срушио, Ката није дала да се дира:

„Не дирајте га. Нека га тако док се багрем не осуши.”³ Символика багрема је значајна за схватање ликова овог романа, будући да је багрем дрво које расте у људском станишту, које очарава својим мирисом, али је у исто вријеме и бодљикаво: „Тај спој лепоте и дивљине на неки начин симболише природу ових, споља оштрих и грубих, а изнутра крхких и осетљивих људи.”⁴

Са Василијем Ката није имала среће да оствари здрав пород. О мртвој дјечи никада није причала, само им је на задушнице палила три свјећице под дренам који им је отац за спомен засадио. Трагедија коју доживљава након Василијеве смрти и суочавање са чињеницом да је сама, без мужа и порода нагони Катку на радикалан рез, чиме се она као жена драстично трансформише. Четрдесет и прве ноћи након смрти Василија, Ката зове у постељу Луку Дошљака. Патријархално устројена, никада није помислила да са другим може бити, али суровост живота натјерала је да тако поступа и да се бори као мушкарац. Ката посједује чист и исконски матерински нагон за рађањем потомства, обнављањем куће, нагон који је јачи од увјерења. Она жели да траје и да се продужи. Када би се лик Кате након Василијеве смрти морао дефинисати једном ријечју, могли бисмо је назвати „отреситом” женом. Ката постаје енергична жена, предузимљива, домаћин. Кметове је бирала, дажбине плаћала, Аћима оженила Живаном. Знала је да покуди, прекори и буде непријатна. Неколико година касније, она опомиње Аћима, исказујући битну мисао која је дио традиционалних норми и устројства заједнице: „А мораш да имаш чопор синова. Тројицу унапријед одвоји за рат. Нама Српкињама пола порода одувијек бојеви потроше и турски јатагани пожњу.”⁵ Ћосић је управо кроз њене ријечи указао на то колико се важним сматрало имати много мушких насљедника, будући да су се у историјским условима Срби борили против националног уништења и да је владао страх да ће кућа изгубити мушку главу, домаћина, а тиме и браниоца породице и народа.

Иако мртав, Василије Јовчић је и даље био присутан у Катином животу и она му је до краја живота остала одана као својеврсној идеји водилји, идеалу човјека, домаћина и заштитника. Лука Дошљак за њу је био само сигурни продужетак те њене лозе. Рађајући синове, Ката упркос Луки, као биолошком оцу, упућује на Василија као њиховог духовног оца, оца који их надгледа, који им суди, кога морају да поштују и цијене иако га никада нису упознали.

³ Добрица Ћосић, *Корени*, Београд: Лагуна 2015, 121.

⁴ Иван Негришорац, „Корени Добрице Ћосића и стратегије читања”, *Корени*, Београд: НИИ 2004, 300.

⁵ Добрица Ћосић, *Корени*, Београд: Лагуна, 2015, 240.

То би могао бити и начин на који она потискује осјећање кривице што је, иако је духовно остала Василијева жена, ступила у тјелесну везу с другим. По Ђорђевој рођењу, Ката је ставила јатаган првога мужа дјетету у кољевку. Три ноћи је спавао на њему. Она је вјеровала у магијску моћ која би јунаштво, снагу и храброст са Василија пренијела на Ђорђа. За јатаган се везује читав низ вјеровања и магијских радњи. Ката је имала култни однос према Василијевом јатагану, са страхопоштовањем се односила према њему. Умрла је са јатаганом под главом. На њеном примјеру видимо колико се човјек веже за прошлост и колико је култ мушког био покретач за њено даље дјелање, као и колико су значења култова националне митологије дубоко укорјењена у слободној Србији, која се тек рађала. Добрица Ћосић лик Кате није обликовао као апсолутно подређен женски лик. Она у роману није деградирана, већ је покорна жена коју животне околности и национални култови подстичу да постане жена-хајдук.

Живана

Лик мученице, чија трагичност неминовно провејава кроз роман *Корени*, представља Аћимова супруга Живана. Она је супротност жени која својом појавом исијава плодотворну моћ и која породици може обезбиједити вишебројно потомство. Она је танка, крхка савијена као махуна пасуља у сушној години. Немоћ жене да роди бројно потомство за посљедицу има велике муке и патњу. Живана је била у тешкој позицији која је неминовно за њу значила велике муке, али јој писац није дао ријеч да о томе проговори попут њене снахе Симке. Рођена је неколико деценија раније у односу на Симку, у времену када жене нису имале могућност да искажу своје муке и када им средина то није дозвољавала.

О карактеризацији лика Борис Томашевски пише: „Најпростији чинилац карактеристике је лично име које јунак добија.”⁶ Уколико на тај начин приступимо лику Живане, тј. њеном имену, чит је парадокс: њено име потиче од основе „бити жив”, а њена субина је сушта супротност том значењу. Традиционалне представе и вјеровања прате Живану, па тако тежак порођај са Вукашином заједница доводи у везу са потомством које ће се својом изузетношћу издвајати у једној монолитној заједници. Бабе су говориле да Живана неће преживети други порођај: „Те што ће да мисле и свете књиге читају, мајке мучно рађају.”⁷ Просвећеност и образовање у

⁶ Борис Томашевски, *Теорија књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга, 1972, 219.

⁷ Добрица Ћосић, *Корени*, Београд: Лагуна 2015, 244.

Живанино вријеме још увијек нису продрли у Србију. Од Аћима сазнајемо да је Живана била плава, свијетле пути, ситна, крхка и измучена рађањем дјецe, што је за њега било мучно.

Нељудскост и звјерско физичко злостављање постају једини Аћимов излаз. Радикалски првак, надалеко чувен политичар и богати сеоски газда на Живану је гледао као на свој пораз. Ћосић није могао Живану да „спаси” батина, као што то деценијама касније неће учинити ни са Симком, јер је затвореност патријархалног друштва морала остати дефинитивна. Живана је нијема, помирена са батинама које добија. Сазнавши за синовљев инцестуозни преступ са стрином, Живана уплашено изриче једно од традиционалних вјеровања: „Од тога, сине, дечази умиру. Ако не умру, после немају деце.”⁸ Снага народних предања и прича нераскидиво је везана за тумачење инцестуозног чина. У колективној свијести све што искаче из домена чистог заједница оштро осуђује и налази казну за преступника.

Будући да је Симкина појава представљала супротност Живани, она саветује Ђорђа да је не узме: „Мушко си, богат си, жена има колико хоћеш и каквих хоћеш. Немој Симку. Узеће себи слугу и живеће као кнегиња.”⁹ Добрица Ћосић јој сада „допушта” да искаже своје мишљење и тим поступком само још једном подвлачи чињеницу да жене у патријархалном друштву нису имале право гласа и да су само у интимним исповијестима могле да кажу своје мишљење. Чини се као да је Живана Симку „прочитала” и прије цијеле трагедије која ће обиљежити Симкин живот, али такав Живанин став можемо тумачити као однос тихе жене, физички немоћне, према оној која јој је духовно и физички супротстављена. Живана је такав став према Симки могла развити и имајући у виду Аћимову мајку Катку, која је била борбена жена и са слугом продужила лозу Каткића. Живана је до краја живота остала вијерна патријархално-етичком начелу. Она трпко подноси своју судбину која само наилази на челичне препреке строгог патријархалног морала. Немоћна и измучена остаје трагично потиснут лик.

Симка

Симка Каткић, недовољно описивана и тумачена, остала је у сијенци доминантних мушких ликова романа *Корени*. Лик Симке Каткић, Добрица Ћосић је веома пажљиво и брижљиво градио, моделовао и приказао из различитих наративних углова и перспектива

⁸ Исто, 110.

⁹ Исто, 26.

приповиједања у најразличитијим животним ситуацијама и међуљудским/породичним односима. Добрица Ћосић одмах саопштава друштвену, односно породичну улогу Симке, гдје видимо да је она супруга, али и слуга у кући Катића. Симка Катић жена је која је живјела у селу Прерово пред крај 19. вијека, гдје су још увијек владали недирнути патријархални односи и норме које су жену стављале у инфериоран положај како у економском, тако и у социјалном и културном погледу. Преко Симкиног лика Ћосић оцртава положај жене у родној кући, у породици у коју се удаје, у заједници у коју ступа. Поред потчињености и инфериорности, овај лик нам отвара и једну другу димензију истанчано оцртане унутрашње драме и интимне исповијести жене. При њеном првом сусрету с мужем који се враћа са пута, можемо видјети потчињеност и маргинализацију жене. Захваљујући лику Симке Катић, можемо да видимо унутрашњу драму и душу жена припадница патријархалне средине, које прије појаве овог лика у српској књижевности, углавном, нису проговарале, па нисмо могли видјети њихов бол у тој мјери као код Симке. Како пише Вирцинија Вулф: „Суштина женског постојања [...] јесте у томе да су издржаване и да дворе мушкарце.”¹⁰ Петнаестогодишњи живот са Ћорђем говори нам о њеној спремности да прихвати и испуни дужност жене која чека и двори. Иако је била газдарица имућне куће, није имала завидан живот.

Она је сиротиња, и то је њено име, презиме и судбина. Колико је била сиромашна говори и чињеница да Ћорђу није донијела мираз, чак ни кошуље није имала. Њена тешка материјална ситуација прије удаје била је повод Ћорђевићевих тешких ријечи: „Ти ми ниси донела мираз, па да имаш право да се испречиш пред мојим братом и кажеш: 'Ја не дам!'”¹¹ Симка је жена која због неугледног и сиромашног поријекла мора да трпи судбину жене удате/„купљене” у газдинску кућу. Аћим мијења цијели њен живот, који је у том тренутку био мукотрпан и трагичан, удајући је за свог старијег сина Ћорђа. Она је „имала срећу” да буде Ћорђева супруга и Аћимова снаха, пошто је њихово домаћинство и богатство мало ко имао у Прерову. Патријархални деспотизам који представља Аћим Катић био је толико укорјењен да, иако већ одрастао мушкарац, Ћорђе бива обесправљен и отац му бира будућу супругу. У овом роману инцестуозног односа свекра и снахе нема, али постоје назнаке Аћимове жудње за Симком.

Симка је била изузетно лијепа жена према узусима традиционалне културе, толико лијепа да је Ћорђе због те љепоте кажњава.

¹⁰ Вирцинија Вулф, *Сойсџивена соба*, Београд: БИГЗ 1983, 63.

¹¹ Добрица Ћосић, *Корени*, Београд: Лагуна 2015, 64.

У патријархалној култури, мушкарци су најнегативнији однос имали према сопственој жени, лијепим женама уопште, а најповољнији према мајкама и добрим домаћицама. Симкина љепота „једе” Ђорђа. Док је немилосрдно тукао, чинило му се да она постаје све љепша и љепша. Ни Симку није мимоишла трагична судбина лијепе жене у књижевности. Ђорђе са гађењем гледа на Симку у тренутку када постаје поражен чињеницом да ће остати без порода. Види само њено раме које је као пањ, чупу на глави која је као шума. Види је преједену. Посматра је као: „Пун кревет меса. Женског, киселог меса.”¹²

Добрица Ћосић пустио је Симку да сама постане свјесна трагичне позиције у којој се налази и да је сама артикулише. Она види јад и пустош свог живота и први пут долази до спознаје колико јој богатство и раскош у које се удала и које је стварала својим рукама, сада ништа не значе. Симболика слике коју Ћосић предочава јасна је:

Она се покрену, први пут откако је устала са столице, мало рашири ноге, да буде сигурнија на њима, и одсутно се загледа у жеравицу која је испала из фуруне и споро умирала на дасци, на којој су многе пре ње оставиле за собом црне ранице.¹³

Ђорђе јој је мрзак, гадан и ружан. На њега гледа као на казну од мајке и Бога. Немилосрдност мушкарца, његова свјест да је немоћан води га ка томе да Симку избаци из куће као да је ствар. Срамота коју истјерана жена сноси немјерљива је јер „истерану жену сви презиру. И деца се бацају каменицама за њом.”¹⁴ Брачна постеља Симке и Ђорђа је пакао и за једно и за друго. Међу њима су само љубавни грчеви без тепања и пољубаца. Ноћи проведене са Симком су биле само грчевито настојање да се добије наследник. Метафорична слика кревета као мучилишта више пута ће се јавити у роману са циљем да укаже на Ђорђеву еротску инфериорност која се не може поредити са Симкином еротском доминантношћу.

Кроз однос са дјевером Вукашином најбоље се види Симкина удаљеност од просвећеног и културног живота града. За неедуковану жену са села, други народ је нешто готово демонски странао. Плашила се Симка тог другог свијета, друге вјере и говора који је њој био мрзак. Женама у то вријеме није било омогућено образовање,

---

¹² Исто, 115.

¹³ Исто, 66.

¹⁴ Исто, 89.

оно је било намијењено мушкарцима, док су се жене спремале за улогу супруге и мајке. Симку је био страх Вукашинове женидбе: „Била је убеђена да ће га нека варошанка отуђити. Онда више неће доћи и помиловати је шкрто меком, господском руком по образу.”¹⁵

Симка је симбол женске еротичности. Она је зрела жена, спремна да се оствари као мајка. Њено понашање прати и споља, приповједачком визуром истакнут физички изглед. Ћосић ће на многим мјестима у овом роману ставити фокус на физички изглед Симке Катић, истичући да је она била крупна, боката и да је имала пуне и јаке ноге. Њене дојке биле су као најкрупније капи млијека. Била је масивна, а то можемо видјети и у сцени када Аћим говори како Симка цијело двориште испуњава својом појавом, толико да су поред ње зграде и јасенови мали. Сва врата су затиснута њоме. Аћим види Симкина набрекла њедра, Никола замишља „загрљене мјесеце њених дојки”, које је Ћорђе дуго са радошћу миловао, а које представљају саму срж њене еротске, животодавне привлачности. Тјелесност, еротска снага јесу оно што издваја Симку између других женских ликова овог романа, али и уопштено женских ликова српске књижевности.

Након што Симка долази до самосознаја да је још увијек млада и лијепа, иако је петнаест мучних година провела у браку са угашеним угарком, неисцрно радећи, над њу се надноси непознати лик. Глас који походи њену свијест, она види као глас нечастивог. Симка је патријархална, честита жена која не дозвољава да јој се други приближи. Њена вјерност и оданост Ћорђу, упркос јадном животу са њим, исконска је, она се идентификовала са њим, она је „Симка Ћорђа Катића”, свјесна да би прељубом укаљала свој и образ свог мужа. Норма која је регулисала брачни однос двоје људи је толико јака да, колике год муке жена у браку проживљавала, све мора да трпи зарад доброг гласа и околине. Отјерана жена била је одбачена од свих.

Симка се дуго питала шта је то изједа и од када се то у њеној свијести родила грешна мисао. Она није у потпуности богобојажљива жена, али се ипак одлучује за ноћи под каменом гробницом како би окајала своје гријехе. Не зна све молитве и није строго вјерски оријентисана, јер је и празницима радила, али опет вјерује да оно што се населило у њен ум није добро и да ће јој нанијети зло. Њене тајновите мисли додатно је увећала њена мајка која је истицала важност потомства за егзистенцијалну позицију жене у мужевљевој кући. Мајчин став је био: „Дете има само мајку. И Бог

---

¹⁵ Исто, 63.

је туђе посинио.”¹⁶ Такав мајчин приједлог у почетку ће наићи на оштру осуду код Симке. Она са гађењем одбија приједлог, чак и пријети мајци да јој више неће долазити у кућу ако јој такав приједлог понови. Симка о гријеху размишља као мајка, а не као жена. Она је дјетету тражила оца, а не себи мушкарца.

Добрица Ћосић извео је своју јунакињу и у манастирску тмину како бисмо видјели све дјелиће њене душе, интимне тренутке, боли, патње, колебања. Монолог у цркви и њено покајање њена су животна прича. Исповијест и невиност која из ње избија, подсјећа на исповијест дјетета. Симкин вапај за дјететом је један од најпотреснијих дијелова романа: „Сина, сина ми, Господе, дај...”¹⁷ Посматрајући жене из комшилука, Симка је видјела да су само оне које су родиле и наставиле породичну лозу биле заштићене и вољене.

У трећој глави романа *Корени*, Симка је жена са суровим осмијехом на лицу. Она зна оно што они не знају. Након толико мука, патњи скупљених у њеним очима и подочњацима, Симка се сада показује поново као газдарица са суровом и тврдом руком. Своју намјеру Симка види као једини спас који јој је преостао. Празна утроба жене већи је гријех од прељубе. Све је покушала што је било до ње, лијечила се код доктора у Београду, врачара, ишла је у манастир, Николу молила, који је за њу цијелу Србију обиграо. Иако не желећи, Симка ипак одлучује да учини оно што никада није жељела, а то је да роди са другим. Одлучила је да то уради због Ђорђа, за његов спас. Жељела је да има дијете које би понијело црну мараму за њом када ње више не буде. Добрица Ћосић дубоко поетски слика Симкину муку и одлуку која у њој сазријева да са другим мушкарцем добије сина:

Тиквина врежа са жутим цветовима вијугала је поред њених ногу, преко сувих, жедних грудви. У цветовима је познала стид. Хитро их покрила сукњом, као да скрива своју голотињу. Кукурузи су стидљиво помаљали плодне ресе, кријући их зеленим шаловима лишћа од врелог сунца, пред заранке. Цветање је голицало у ноздрвама, згрушњавало јој дах, и она је подрхтавала слушајући Толино звиждукање у детелишту крај њиве.¹⁸

Страх који Симка осјећа јесте страх жене која жртвује своја морална начела, како би себе и друге усрећила. Њу је страх и да не остане у другом стању, јер она гријех не чини из ужитка него

¹⁶ Исто, 198.

¹⁷ Исто, 136.

¹⁸ Исто, 201.

због љуте муке. Слика збуњене и уплашене Симке, коју нам Добрица Ћосић пружа, најављује чин који је нечист и симболички наговјештава залазак Симкиног живота. Слика изгаженог и убраног биља у лирским народним пјесмама односи се на губљење невиности, док се овдје може тумачити у сличном кључу, као нарушавање чистоте душе, вијерности, раскидање са корјенима. Жути цвјетови тиквине вријеже представљају животну снагу. Жута боја осим што представља плодност, такође, може бити и знак пролазности, што се може довести у везу са Симкиним остатком живота након зачећа сина. Мјесто на коме ће се зачеће дјетета десити, кукурузиште, представља мјесто изузетне плодотворне моћи и цијели простор њом одише. Биљке које се помињу припадају најјачим симболима плодности. Ћосић ће том приликом дати опис: „Нека је цело село гледа, њу голу, врелу, широку као њива, као поље, као цела земља под сунцем.”¹⁹ Из овог описа видимо како у зачињању потомства учествује цијела природа и на основу чега о Симки можемо говорити као о „земљи хранитељки, земљи мајци.”²⁰ Слика у којој Симка гази тиквине цвјетове симболички нам говори о прекинутој лози у породици Катића.

Недуго након зачећа Симка је почела да осјећа у својој утроби neroђеног сина и видјела га је као бијелу маглу над јабучаром, што је још један од симбола плодности. Јабука симболизује и љубав према још увијек neroђеном сину. Дијете које носи у себи даје јој снагу и дозу дрскости да Ћорђу може и смије да запријети: „Сад могу одмах да одем. И све да ти однесем!”²¹ У народу се вјеровало да жена која је починила гријех као Симка, не би преживјела, а да би дијете било рођено са неким недостатком. Слуга Мијат ће у разговору са Толином женом Анђом рећи да: „Такве као Симка не умиру.”²² Симка дјелује као неко ко својом снагом може побједити оно што би неминовно грешнице дочекивало.

У току Симкиног порођаја, Ћорђе гребе мртву кору са стабла јабуке, а кад чују да је родила мушко, имањем одзвања звук Толине фруле из јабучара, увијек исти звук којим је Тола славио рођење синова, само овај пут сина којем ће бити слуга. Рађањем сина Симка стиче нови статус у породици, она постаје мајка. Ћорђе је свјестан да Адам не може бити његов син и наставља да мучи Симку:

¹⁹ Исто, 202.

²⁰ Елма Халиловић, „Родна перспектива Симке у роману Корени Добрице Ћосића”, *Савремена проучавања језика и књижевности: зборник радова са V научној скупи младих филолога Србије*, Књ. 2, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет 2014, 488.

²¹ Добрица Ћосић, *Корени*, Београд: Лагуна 2015, 231.

²² Исто, 249.

„Је ли, Симка, што је ово наше дете овако кратато? Види само колике су му цеванице! По стопалу, требало је да већ изиђе из школе.”²³ Симкину некадашњу снагу покосила је епидемија која је владала селом. Она, као по казни, остаје ускраћена за најљепши дио живота – одрастања дјетета. Симка је у кревету, лежи, бунца. Смиље виси изнад њене постеље. На све стране шири се мирис тамјана и воска. Смиље се у народној традицији сматра дјевојачким цвијећем које има изразито апотропејску моћ. Атмосфера у којој Симка проживљава своје посљедње моменте има изразито религијску конотацију, показујући да умире једно чисто биће и поред почињеног гријеха. Све се дешава током ноћи тако да свјетло, биље, тамјан као да служе да отјерају угрожавајуће силе, и тако заштите Симку и њеног сина. Посљедње ријечи биле су јој: „Твој је, кунем се!”²⁴ Симка овдје поступа супротно вјеровањима у моћ заклетве и тежини коју заклетва са собом носи. Она се лажно куне, али то чини због свог сина Адама. Сматра својом дужношћу да гријех прихвати на себе. Адам је тај због кога је починила гријех, он је био њена дугогодишња жеља, њен циљ и смисао живота. Жељела је да га Катићи прихвате као свог. Храбра и мудра жена односи тајну у гроб. Њен матерински нагон да поседује нешто своје у биолошком смислу био је јачи од вијерности.

Милунка

Иако споредан лик у роману *Корени*, Симкина мајка Милунка, захваљујући Тосићевој вјештини у изградњи женских ликова, заузима препознатљиво мјесто. Она представља негативан тип јунака какав је потребан фабули дјела. Симкина мајка је литерарно остала у оквирима скице, али из кратких појављивања и из перспективе других ликова можемо нешто више сазнати о њој. Милунку упознајемо у тренутку када јој Аћим наређује да каже слугама да испрегну коње, а писац нам је представља: „Она стоји с рукама на леђима, повијена и строга.”²⁵ Став који она заузима открива да је нешто мучи: „Ноћас ни ока нисам склопила – седе и рече не гледајући га.”²⁶ Из дијалога са Аћимом, видимо да Милунка већ десет година моли Аћима да се помири са манастиром, како би било омогућено Симки да преноћи у њему. Она са Аћимом има слободнији однос, може му изнијети муке своје кћерке, замјерке, истину коју он не жели да чује, што није било уобичајено за обраћања жене

²³ Исто, 303.

²⁴ Исто, 320.

²⁵ Исто, 43.

²⁶ Исто.

домаћину куће: „Како сам ја могла? Сви могу у мојој фамилији.”²⁷ Једино Ђорђе проговара о тајном односу Милунке и Аћима: „Оже-нио си ме Симком да би ти Милунка била ближа. Себе си женио, а матер је још била жива.”²⁸ Његове речи објашњавају Милункин слободнији однос према Аћиму, али и разлог због ког Милунка живи са Катићима у кући.

Милунка је упорна и непокорна жена. Она силази у подрум код Николе и из његовог одговора видимо какав је њихов однос: „Како си смела, стара кујо, како си смела да уђеш?”²⁹ Њихов однос би се могао тумачити, као сукоб људи који се, заправо, истински познају и знају једно о другом много више него што њихова околина слути. Једно у другом виде зло. Милунка живи са Катићима, што јој даје за право да на слуге гледа с висине, иако њен положај није ништа повољнији у односу на њих. Она живи „горе” и тежи да буде дио тог свијета, док је Никола „доље” односно у подруму испод њих. Никола јој говори и: „Бежи од мене змијо.”³⁰ Овдје се јавља митски симбол који указује на Милунку као хтонско биће доњег простора. Милунка веома лукаво тражи услугу од Николе, јер зна колико је он са Аћимом близак и слути да га само он може наговорити да се помири са манастиром. Она је промућурна особа која има јасан циљ од кога не одустаје. Милунка припада кругу сеоских жена које су „шириле приче” и тако наносиле зло особама које су биле предмет њихове клевете.

Змија као хтонско биће јавља се и у Ђорђејевим мислима: „Милунка је змија. Избациће је напоље. Одмах. Још док не сване.”³¹ Перцепција простора у коме се змија као хтонско биће лоцира, значајна је за систем митског мишљења. Змија осим метафоре овдје означава и негативног јунака, гранично биће које по својој природи може да прелази са једног свијета на други. Од најстаријих цивилизација до данас, у различитим културним и географским зонама, змија се постојано везује за космичку вертикалу, односно за њено дно, било да је оно представљено у виду корјена дрвета, подземља или подножја планине, позиције испод људских или божијих стопала. Сходно томе, змија је за себе везала и читав систем значења генерисан на основу бинарне логике архаичног мишљења.

У манастиру, пред калуђерима, Милунка је опрезна и води рачуна да што бољу слику о себи и Симки остави пред свештеним лицима. Служи се маском и пред другима се понаша као побожна

²⁷ Исто.

²⁸ Исто, 112.

²⁹ Исто, 67.

³⁰ Исто, 68.

³¹ Исто, 115.

и богобојажљива особа. Милунка и прије посјете манастиру зна да то њеној кћерки неће помоћи да остане у благословљеном стању, али је ипак прати како би своје будуће намјере вјешто прикрила. У Милункином лику, као и код Кате и Живане, можемо видјети остатке традиционалних вјеровања. Да нероткиње иду у пакао, односно да је неплодност посљедица казне за грех, дио је традиционалних вјеровања која су жену држале у стези, указујући да је основна функција жене да рађа и служи. Милунка врло добро зна са ким Симка треба да зачне дијете, ко ће бити добар отац односно подарити добре корјене и ко ће ту тајну заувјек чувати. Показује се да Милунка план одавно има, само је чекала прави тренутак када ће га Симки предочити. Милунка је у *Коренима* зла жена, жена која се не каје, не говори истину и уноси немир у породицу, али и жена која заговара исконску логику заједнице: битно је да се рађа и да се име и огњиште одржавају, макар и туђом крвљу.

Анђа

Лик Анђе Дачић, Толине супруге, споредни је лик у роману. Она оличава социјално типични лик сиромашне сељанке, опхрване немаштином и рађањима. Увођењем лика Анђе, Добрица Ћосић успоставља класно-социјалну разлику у односу на друге женске ликове. Њена судбина и постојање уклапају се у шири спектар судбина жена које су омеђене временски, просторно и друштвено. Анђа је једини лик романа *Корени* који пројектује сиромаштво и надничарство. Њен физички опис сазнајемо из уста газдарице Симке: „Жена му је мршава и ружна. Ноге су јој као тршљике и увек прљаве.”³² Упркос сиромаштву, Анђа, као и њен супруг, представљају виталност и моћ репродукције која је њиховим господарима ускраћена. Интимно, обоје супружника ту предност у односу на господаре осјећају, иако је не изговарају.

Да је роман *Корени* Добрице Ћосића модеран психолошки роман, изграђен на техници тока свијести, можемо видјети на примјеру увођења у роман лика Толине жене Анђе. Њено прво појављивање у роману протиче у бунилу. Ситуација у којој су се обоје нашли дан уочи Божића, без хљеба, дрва, божићнара јесте трагична. Вјеровање у моћ изговорене речи и остваривање клетве плаше Толу: „Ђорђева завист урекла му је жену и призвала смрт његовој кући.”³³ Близанци „десни” и „лијеви” у хладној просторији повијени су само у очеву изношену пртену кошуљу. Анђа у наручју препознаје

³² Исто, 204.

³³ Исто, 79.

да „лијеви” неће преживјети. Поштује обичаје и хришћанску норму, која налаже да се новорођенче прије смрти уведе у хришћанство како би се његово тијело сахранило у освјештаној земљи. Некрште-на дјеца се нису могла сахранити на гробљу са осталима, него су обично сахрањивана крај гробља или под одређеним дрветом.

Цијелим својим животом, заједно са Толом, везана је за Катиће, а опет остаје пука сиротиња, која нема ни своју корицу хљеба. На примјеру њеног лика можемо видјети колико је сеоска слушкиња остала везана за етички култ и култ националне митологије. Симкин дуг порођај Анђа тумачи: „Једна је као Симка родила дете с две главе – шапуће Анђа. – Ево, скоро ће поноћ, у бакрач воду опет морам да долијем, а још ништа.”³⁴

Анђа није типична слушкиња, послушна, понизна и нијема. Она не изговара директно газдама своје замјерке и осуде, али их ипак има и саопштава другим слугама. Она је у прикрајку, све посматра, о већини ствари је информисана, што је типично за слуге који цијели свој живот проводе поред газде и газдарице, послушкујући тајне њиховог интимног живота.

Роза

Роза је епизодни књижевни лик романа *Корени*. О Рози сазнајемо из разговора Толине супруге Анђе и слуге Мијата, али и из Розиног разговора са Симком. Доведена чак из Крагујевца и добро плаћена (динар по дану), Швабица Роза уноси дашак различитости у монолитну заједницу: „Мачке једе Роза. Не видела децу ако не једе. Ђорђе јој сваки трећи дан доноси из Паланке.”³⁵ Њеним ликом у роману се, у неколико црта, отвара питање *грујоџи*. Традиционална монолитна заједница на жену друге националности гледа стереотипно, са одбојношћу и предрасудама. Овдје су на дјелу, свакако, страх, стрепња од *грујоџи*, непознатог. Опозициони парови који се у овој ситуацији јављају јесу близу–далеко, своје–туђе који су у конкретним вјерованјима постали позитивно, односно негативно конотирани. Све што је изван свијета *моџи*, односно *наџеџи*, за чланове једне заједнице је *далеко* и *иџуђе*. Роза је дошла како би породила Симку, а прије ње је лично учествовала у порођају краљице Наталије. Након боравка у Прерову одлази у Пешту, како би помогла грофици. На основу свега наведеног, можемо закључити да је Роза угледан и цијењен члан како српског друштва тако и оног из кога долази.

³⁴ Исто, 248.

³⁵ Добрица Ћосић, *Корени*, Београд: Лагуна 2015, 247.

У тренутку када Тола свира у јабучару, а Симка тек порођена лежи у постељи, Роза говори: „Не бих могла да живим са сељацима – рече бабица Роза. Седи на кревету наслољена на колевку.”³⁶ Њене ријечи много говоре о односу грађанке, жене од каријере према становницима Прерова. Розу погађа то што Тола нема разумијевања за тек порођену Симку, те јој својом свирком наноси бол. Исто тако Роза нема разумијевања за Преровце, она с поругом гледа на сељака. Она је дио другачијег друштва које је еманципованије и више је ствари могла видјети од жена затворених у породично двориште. Роза је представљена као *Швабица*, а не *Њемица*, чиме се у први план истиче њен етнички спецификум, а не припадност цјелокупној нацији. Њеним ликом у роман је унијета национална, односно социјална другост. Њена појава у роману у ширем смислу значи распад патријархалног друштва и продирања дашка европске цивилизације.

Олга

Апсолутну супротност српском селу и читавом традиционалном, патријархалном друштву представља лик Олге, вјеренице Вукашина Катића. Она заједно са Вукашином, њиховом дјецом и оцем припада кругу ликова везаних за Београд. Распад патријархалног друштва, читавог једног система вриједности, улазак у европску цивилизацију и однос српске интелигенције према култовима националне митологије могао би се представити ликом Олге и њеног вјереника Вукашина. Она је кћерка највећег Аћимовог политичког непријатеља, либерала Најдана Тошића. Није понизна, послушна, жена у сијенци, нити дио запостављене женске популације у патријархалним породицама. Образована, паметна и господствена, Олга није представник слабијег и неспособнијег пола, како су представљене жене са села. Она је дио културне заједнице Београда.

Олга је фатална жена, поготово за Вукашина, који је расцјеplен између својих корјена и европског духа. Она је изазов и слатка чежња мушкараца који желе да закораче ка Европи. Дио је либералне, европејске и модерне грађанске демократије. Радикалска, патријархална и анахрона хајдучка демократија код Олге ствара отпор: „Народ – то је њој нешто прљаво и лукаво. Прерово – вучја јазбина!”³⁷ Лик Олге је симбол града који се ствара, односно представља најаву урбане Србије. Њен лик представља зачетак односа српске интелигенције према националној митологији и можемо

³⁶ Исто, 273.

³⁷ Исто, 75.

да видимо почетак процеса формирања грађанске културе. Њене очи упрте су ка Европи и умјетности у којој зна како да ужива.

Закључак

Током историје, али и данас, постојала су, и још постоје, многа друштва у којима жена није имала равноправно мјесто у односу на мушке чланове заједнице. То је било заступљено како у домену породичног дома тако и у сфери културног и друштвеног живота заједнице. Са развијањем грађанских друштава у 19. и 20. вијеку јасније можемо сагледати и жене које проговарају, видимо их у улогама жене, домаћице, мајке, супруге, кћерке, сестре. Србија о којој Добрица Ћосић у свом роману *Корени* говори, била је на почетку своје социјалне, културне и државотворне еманципације. На примјеру села Прерова, о којем Ћосић пише, можемо видјети да су у сеоским срединама још увијек владале затворене форме патријархата и да се дубоко поштовала традиција. Тај период у историји није био наклоњен женама, био је суров, груб, строг према њима. Жене нису биле описмењаване, та могућност била је намјењена само мушкарцима, тако да су жене остајале скучених погледа на свијет. Примарни захтјев који је патријархална заједница постављала жени био је да продужава лозу и буде домаћица. Прича коју излаже Ћосић може бити сагледана из перспективе женских ликова, јер Ћосићеве жене представљају свој угао посматрања друштвених и породичних прилика.

У роману *Корени* смо видјели жене из два социјална слоја, двије егзистенције и двије културе. Свака од њих, била епизодни, споредни или главни лик романа, представља једну засебну судбину, једну животну и љубавну причу. Оне својим индивидуалним карактером и судбином оличавају једно вријеме, односно Србију 19. вијека, егзистенцијална раскршћа појединца, а уједно и цијелог женског рода у времену којем припадају. Ћосићев изразити приповједачки таленат приказао нам је жене чија тешка животна судбина се налази између пропасти српског друштва и старе српске патријархалне породице. Сваки женски глас у овом роману представља једну жилу корјена села Прерова. Заједнички свим женским ликовима *Корена* јесте страх од нестајања. Њих бодри и одржава у животу страсна жеља за трајањем. То је страх који своје корјене има у психи, менталитету и етици народа, као и злој историјској судбини. Такав страх дијеле баба Ката, Живана и Симка Катић. Све три су живот подредиле рађању потомства и увећавању богатства које би то потомство наслиједило. Једино је Симки Ћосић дао могућност да јасно искаже оно што схвата, а то је трагичност и

украћеност живота у кући Катића. Жене нису апсолутно деградирани, односно представљене у апсолутној подређености. Има жена са неустрашивим срцем, као што су то Ката и Симка. У таквој средини неминовно је било и присуство једне зле жене Милунке, која замагљује слику о добрим, вијерним, женама, али која уједно говори да се за опстанак мора сналазити. Слушкиња Анђа представља социјално инфериоран дио жена које су се, упркос немаштини, више пута оствариле као мајке, те су, у том погледу, доминантније у односу на газдарице. Олга као дио Србије на очеку развоја и Роза као европски утицај, који улази у Србију, представљају жене које имају отклон према традиционално организованом животу у сеоској средини. Овим радом покушали смо демонстрирати могуће тумачење романа *Корени* из перспективе женских ликова. Указали смо на родну (не)равноправност женских ликова кроз неколико деценија 19. вијека у сеоској патријархалној средини. Истовремено, покушали смо да прикажемо сложене видове карактеризације женских ликова у Ћосићевом роману, као битан дио његове тематске и формалне модерности.